

Գ Ա Ի Ա Ռ Ա Կ Ա Ն Կ Ե Ա Ն Ք

Համատարած աղէտ.—Տնտեսական դրութեան յարուցած կեանքի և մահուան խնդիրը.—Մեր պատրաստականութիւնը.—Երկիրը չէ ուսումնասիրուած.—Փաստեր Բագուի Մարդասիրական Ընկերութեան կեանքից:

Դեռ հազիւ էր լուսանում տնտեսական տարին, երբ յայտնի դարձաւ, որ 1902 թուականին էլ մեր երկրի աշխատող ազգաբնակչութիւնը դարձեալ պիտի կարօտութիւն զգայ: Այս տարի մենք ունեցանք մի շատ տարօրինակ ձմեռ. ձիւն շատ քիչ եկաւ բուն ձմեռնային ամիսներում, նոյն իսկ լեռնային բարձրութիւնների վրայ էլ տաք օրեր ու շաբաթներ էին անցնում: Անսովոր տաք եղանակի պատճառով ծառերը ժամանակից շատ առաջ բացուեցան, ծաղկեցին: Եւ ահա այդ միջոցին վրայ հասան յանկարծակի սառնամանիքներ, եկաւ անժամանակ ձիւն, ահագին աւերմունքներ գործելով մեր այգիներում: Գիւղացու տնտեսութեան ամենագլխաւոր ճիւղերից մէկը—այգեգործութիւնը համարեա բոլորովին ոչնչացել է և այս տարի գիւղացու առանց այդ էլ աղքատիկ բիւջէտից պէտք է ջնջել այն, ինչ տալիս է այգին:

Աղէտը խիստ զգալի է մանաւանդ այն պատճառով, որ նա համատարած է: Արաքսի ափերից մինչև հիւսիսային Կովկաս բարձրացել է այգեգործների հեծեծանքը: Աղլարը, որ համարեա միայն իր այգիներով է ապրում, մնացել է միանգամայն անօգնական. Արարատեան դաշտը ահագին փլաններ է կրել, մի քանի տեղերից հաղորդում են որ նոյն իսկ ծառապտուղները «խանձուել են» ցրտերից: Եւ այս աւերանքը մեր լայնատարած երկրի համար բոլոր անկիւններում տեղի ունեցաւ յանկարծակի, երկու երեք գիշերուայ ընթացքում:

Եւ այսպէս, տարիները միմեանց ետևից բարդում են պակասութիւններ պակասութիւնների վրայ, կարօտութիւն կարօտութեան վրայ: Անցեալ տարուայ կարկուտից, դաշտային միջնու-

րից աղքատացած օրուայ հային կարօտ մնացած գիւղերին պահասում էր այդեզործակաւն այս աղէտը: Եւ դեռ մենք գարնան սկզբունն ենք, դեռ մինչև հունձ ո՞վ գիտէ էլ ինչ հարուածներ են սպասում:

Արձանագրել անտեսական դժբախտութիւնները բաւական չէ: Սոված գիւղերի համար ոչինչ թեթևութիւն չէ որ նրանց մարտիրոսագրութիւնները տպուած պահուում են մամուլի էջերում: Պէտք է իրական օգնութիւն, իսկ յորտեղից և ինչպէս պէտք է զայ օգնութիւնը: Վերջները հէնց այս ապրիլի աղէտը: Նրա չափերը, բնաւորութիւնը այնպէս են, որ ոչ մի կերպով չէ կարելի այնպէս օգնել ազգաբնակութեան, որ նա մոռանայ իր կրած մեղաները: Աշխարհի վրայ չէ կարող լինել մի բարեգործութիւն, որ փոխարինէ այդքան մեղաները, պետութիւնն էլ չէ կարող օգնել, ի՞նչ է մնում անել:

Ներկայիս համար համարեա ոչինչ: Բայց գոնէ ապագայի, նոյն իսկ հետաւոր ապագայի համար մի բան ստեղծուէր: Որքան մտածում էք թէ ինչ է կարելի ստեղծել, տեսնում էք որ միջոցը միայն մի հատ է և դա այն է, որ աշխատաւոր, երկրագործ դասակարգը սովորէ ինքնօգնութեան, սովորէ ընտելեան ձեռքից իր խելացի ջանքերով ապրուստ խլելու քաջութեան: Ուրեմն, դարձեալ այն, ինչ կրկնուած է հարիւրաւոր անգամ, այն, որ պէտք է ազգաբնակութեան ձեռքը տալ գիտութեան զէնքը, հանել նրան դարաւոր անհասկացողութեան ճիւղաներից և սովորեցնել նրան մրցելու կարկուտի, միջերի, անժամանակ սասնամանիքների, մորեխի և այլ թշնամիների դէմ: Աղէտաւոր տարիներ են դալիս, խլում են մեր ձեռքից մեր բարեկեցութիւնը և կեանքի ու մահուան խնդիր են դարձնում մեր կերպարանափոխութիւնը, մեր առաջադիմութիւնը: Կամ սթափուել, սովորել, կատարելագործուել, կամ ոչնչանալ մշտական, երկարատև աղքատութեան ճանկերում:

Ուրիշ ելք, այն, չը կայ: Բայց հասկանում ենք մենք այս բանը: Ամեն անգամ, երբ ընտելեան հարուածը դալիս է մեզ շնորհեցնելու իր անողորմ դառնութեամբ, մենք ամենքս ամեն կողմերից ազազակ ենք բարձրացնում թէ պէտք է անել, պէտք է սթափուել ու օգնել փորձով, գիտութեամբ: Բայց այդ համատարած ձայները մնում են ձայներ: Գործ չէ երևում: Ինչպէս երևում է, դեռ պէտք է շատ ու շատ պատժուներ ընտելեան ձեռքով, որպէս զի կարողանանք ընդունել մեր մէջ գոնէ մի չնչին մաս այն յատկութիւններից, որոնք հոլլանդացուն թեւ ու թիկունք են տալիս կռուելու ծովի և դաժան ընտել-

թեան դէմ, խելու իր հայր ժլատ ու անհիւրընկալ ընութեան կրօնքից:

Առայժմ մենք դեռ նոյն իսկ չենք էլ ճանաչում մեր երկիրը, ինչպէս կարող ենք ճանաչել նրա ցաւերը—Մենք մեր կեանքը չենք ուսումնասիրում: Եւ հէնց այդ է պատճառը, որ երբ մէկը պատահաբար մի որ և է նկարագրութիւն է տալիս մեր գաւառների մի որ և է անկիւնի կեանքից, մեզ այնպէս է թուում թէ կարգում ենք մի շատ հեռաւոր, շատ անյայտ ու խորհրդաւոր երկրի գրութիւնը: Եւ մեզանում կան ամբողջ գաւառամասեր, որոնք նոյն իսկ այնքան էլ հեռու չեն գաւառական կենտրոններից, մեծ ճանապարհներից, բայց ներկայացնում են մի մի «խաւարային Աֆրիկա»: Պէտք է ուսումնասիրել մեր գիւղական կեանքը, պէտք է լոյս հանել նրա երևոյթները: Առանց այդ ուսումնասիրութիւնների մենք միշտ կը խարխափենք մթութեան մէջ և չենք իմանայ թէ ինչ ենք և ինչ պիտի լինենք:—Թող ձեռնհաս մարդիկ յանձն առնեն իրանց ծանօթ գաւառամասերի տնտեսական նկարագրութիւնը, հաւաքելով դրա համար անհրաժեշտ վիճակագրական տեղեկութիւնները, չը մոռանալով գիւղացու մտաւոր աշխարհն էլ: «Մուրճի մէջ վերջերումս երեացին մի քանի այդպիսի նկարագրութիւններ, որոնք շատ հետաքրքրական էին, նորութիւններ շատ հազորդեցին: Բայց եղածը դեռ քիչ է. պէտք է շատ աշխատել այս ուղղութեամբ, պէտք է մեր երկրի՝ որքան կարելի է շատ տեղերը ենթարկել լուսաբանող, մերկայնող ուսումնասիրութեան: Ահա այս քանի վրայ ենք հրաւիրում մեր գաւառական ինտելիգենցիայի ուշադրութիւնը:

* *
*

Այս էջերում մենք մի քանի անգամ առիթ ենք ունեցել խօսելու Բագուի Հայոց Մարդասիրական Ընկերութեան մասին: Այժմ ուրախութեամբ տալիս ենք մեր ընթերցողներին մի քանի փաստեր այդ համակրելի հիմնարկութեան կեանքից, քաղելով այդ փաստերը Ընկերութեան նոր հրատարակած մանրամասն «Տեղեկագրից», որի մէջ դրուած է անցեալ 1901 թուականի հաշիւը.

«Հաշուետւութեան տարում ընկերութեան պատուաւոր և մշտական անդամ եղել են 395 հոգի, իսկ տարեկան անդամները 111:

1901 թ. դեկտեմբերի 31-ն ընկերութեան գոյքը կազմում են՝

Ա կ ե ի վ

1. Կանխիկ դրամ	. . .	1,341	ա. 60 կ.
2. Տոկոսաբեր թղթեր	. . .	105,375	» 40 »
3. Ընդունական թղթեր	. . .	25,110	» — »
4. Շարժական կապ	. . .	24,848	» 18 »
5. Անշարժ կապ	. . .	115,581	» 31 »
6. Տոկոսներ	. . .	1,666	» 67 »
7. Կատարուած ծախքեր 1902 թ.	. . .	2,926	» 80 »
		<hr/>	
		Գումար	276,849 » 97 կ.

Պ ա ս ս ի վ

1. Գրաւականներ Գրադար. ընթերցողներից	1,840	ա. 60 կ.
2. Ժամանակաւոր պահեստի տրուած գումարներ	7,575	» — »
3. Դրամագլուխներ	267,484	» 37 »
	<hr/>	
	276,849	ա. 97 կ.

Յիշատակուած անշարժ կապը 115,581 ա. 31 կ. արժուութեամբ կազմում է ընկերութեան եռյարկանի տունը, որ ներկայումս գտնուում է Բագուի նահանգի ժողովրդական դպրոցների տեսչութեան իրաւասութեան ներքոյ: Ինչպէս յայտնի է, այդ մասին դատ է սկսուել և այժմ գործը թիֆլիսի դատաստանական պալատումն է:

Վարչութիւնը յաջող կերպով մաքառելու համար օրէցօր աճող կարիքի դէմ ձեռնարկել է եկամտոյի նորանոր միջոցների: Բացի սովորական «Հայկական երեկոյթ» կազմելուց, որ տուել է զուտ եկամուտ 4,037 ա. 36 կ., նա դիմել է և Նաւթարդինարերողների Խորհրդին և ստացել օժանդակութիւն յօգուտ Աշխատանքի Տան 3,000 աւրի:

Խ ե ղ ձ ե ի ն օ գ ն ե լ ու գ ո Ր Ճ Ր

1901 թ. ընթացքում տրուել են 1,047 խնդիր, որոնք բաժանուած են այսպէս.

Ամսական նպաստ խնդրուած է	217
Միանուագ » »	240
Ճանապարհածախք » »	216
Օժիտ » »	21
Բժշկուելու համար » »	107
Թաղման » »	18
Նիւթեր՝ աշխատելու համար	56
Բնակարանի նպաստ »	20

Ճաշի	»	»	66
Պաշտօնի համար	»	»	86

Բացի այս խնդիրներից արուել են և ուրիշ շատ խնդիրներ, որոնք մատեան չեն մտցրուած. դրանք գլխաւորապէս բժշկական օգնութիւն և պաշտօն խնդրողներն են, որոնց հերթական անդամը ըստ կարելոյն բաւարարութիւն է տուել՝ առանձին յանձնարարականներով հիւանդներին ուղղելով բժիշկների մօտ, իսկ անգործներին՝ կամ Աշխատանքի Տուն կամ ծանօթ առևտրականների կառավարիչների մօտ—գործի գնելու համար:

Տարուայ ընթացքում տրուած է մշտական նպաստ բնակարանի և սնունդի համար, 801 խնդրագրով 4,722 ո. 50 կ.:

Միջին թուով մշտական ամեն մի նպաստ ամսական չըստում է 5 ո. 94 կոպ.:

1. Մնունդի համար	.	.	82	նպաստ.
2. Բնակար. վարձ	.	.	31	»
3. Ճանապարհածախք	.	.	114	»
4. Բժշկութիւն	.	.	95	»
5. Թաղման	.	.	28	»
6. Հանդերձեղէն	.	.	17	»
7. Դասակ. պիտոյք	.	.	5	»
8. Նիւթեր՝ աշխատելու համար	.	.	53	»
9. Բնակարանի նորոգման	.	.	1	»

396 նպաստ

Բացի վերոյիշեալներից միանուազ բաժանուած է Զրօրհնեաց տօնին 120 ո. 40 կ.—իսկ Զատկին՝ 1369 ո. 08 կ.:

Փողերը բաժանել են վարչութեան անդամները—գլխաւորապէս աներում նախօրէն ժողովելով անհրաժեշտ տեղեկութիւններ այդ ընտանիքների մասին: Բաժանած գումարի աննշան մասը միայն թաթախման օրը՝ 50 կոպէկից սկսած մինչև 2—3 ո. իւրաքանչիւրին բաժանուել է վարչութեան խորհրդարանում և եկեղեցու գաւթում:

Չը նայելով որ վարչութիւնը միանգամայն ղէմ է եղել կարօտեալներին փողով օգնելու եղանակին, այնուամենայնիւ—չունենալով օգնութեան մի ուրիշ աւելի յարմար եղանակ—հարկադրուած է եղել այս տարի ևս նոյն եղանակին դիմելու: Դրամական նպաստ նշանակուել է գլխաւորապէս հիւանդների, զառամեալների, որբեայրիների, աշխատանքի անընդունակների և մանր երեխաներով ծանրաբեռնուած ընտանիքների համար:

Ծննդաբանական վնասակար և համար արուող ճանապարհա-
ծախքը համեմատարար կրճատուած է, որովհետև նկատուած է,
որ խնդրատունները յաճախ ի շարն են գործ դնում: Չը նայելով,
որ վարչութիւնը այդպիսիներին ճանապարհելուց միշտ նախա-
զգուշացուցիչ միջոցներ չէ դիմել, անդամների կամ ծառայող-
ների ձեռքով տոմսակիւններ է գնել ու այնպէս ճանապարհ դրել՝
առանց անմիջապէս փողը իրանց ձեռքը տալու, այնուամենայ-
նիւ նրանցից շատերը կրկին վերադարձել են Բագու, այն էլ
շատ կարճ միջոցից յետոյ:

Այժմ ճանապարհածախք արվում է բացառիկ պարագանե-
րում և գլխաւորապէս ամառուայ ամիսներին, երբ անտանելի
չոքը, հակառողջապահական պայմանները և տարափոխիկ հի-
ւանդութիւնները անխուսափելի մահ են սպառնում:

Ընկերութիւնն ունի Աշխատանքի Տուն և Ճաշարան: Աշ-
խատանքի Տան բացումով վարչութիւնը հնաւորութիւն է ձեռք
բերել աշխատանքի ընդունակ խնդրատուններին գործ, աշխա-
տանք ներկայացնել ու այդպիսով օգնութիւն հասցրած լինել,
մի ցանկանալի միջոց, որով օգնութիւնը նպատակայարմար կեր-
պարանք է ստանում:

Տարուայ ընթացքում ճաշարանը աղքատանոցից փոխադրու-
ուել է Շրէյդէրի տունը, ուր զետեղուած է Աշխատանքի Տու-
նը: Ճաշարանից ամենայն օր ճաշ է բաց թողնում Աշխատան-
քի Տան աշխատողներին, ոմանց ձրի, ոմանց աժան դնով: Բա-
ցի դրանից ձրի ճաշ է տրվում և ճաշարանից դուրս շատ չքա-
ւոր ընտանիքներին:

Առաւել օգտակար և նպատակայարմար դարձնելու համար
ճաշով հասցրած օգնութիւնը, վարչութիւնը անհրաժեշտ է հա-
մարում ճաշարանի մի բաժանմունք բաց անել Շամախի կոչուած
թաղում, ուր կան բազմաթիւ կարօտ ընտանիքներ, որոնց
ճաշարանը մեծ ծառայութիւն կարող էր մատուցանել:

Ձրի և էժանագին բնակարանների վերաբերեալ, որոնց պա-
հանջը նոյնպէս անհրաժեշտութիւն է ներկայացնում՝ շատ-շա-
տերին ազատելու համար խոնաւ, մութ և հակառողջապահա-
կան բնակարանների քայքայիչ աղղղեցութիւնից, վարչութիւնը,
համաձայն վերջին բնդհանուր ժողովի որոշման, դիմել է Բագուի
քաղաքային վարչութեանը, խնդրելով որ տայ մէկ հողաբաժին
կապալով, այգտեղ շինելու է էժանագին և ձրի բնակարաններ
չքաւոր հայերի համար յանուն հանգուցեալ Գրիգոր Թումա-
նեանի, որի յիշատակի համար այդ նպատակով ժառանգնե-
րը նուիրել են երեսուն հազար ուրբի Միսէլս այդ հողաբաժ-
նի ձեռք բերելը—քաղաքային վարչութիւնը հաղորդում է, թէ

նորին Պայծառափալլ Իշխան կարավարչապետը արդէն թոյլատրել է յատկացնել Մարգարաբերական Ընկերութեան ձրիարար № 238 հողաբաժինը նոյն այդ նպատակի համար—համաձայն Բագուի դումայի 1900 թ. յունիսի 6-ին կայացրած որոշման: Այդ հողաբաժինը 1400 քառ. սաժ. տարածութեամբ արդէն ձեռկերպուած և ձեռք է բերուած. իսկ շինութեան նախագիծը ներկայումս մշակուում է մասնագէտ տեխնիկներից կազմուած մասնաժողովից, այնպէս որ ամենայն հաւանականութեամբ պէտք է յուսալ, որ շատ մօտիկ ապագայում ընկերութիւնը կը ձեռնարկէ շինութեան:

Բժշկական օգնութեան դործը* կանոնաւորելու և լուրջ կերպարանք տալու համար—վարչութիւնը կազմել է խառն ժողով վարչութեան անդամներից և Բագուի հայ բժիշկներից ժողովը ընտրում է մասնաժողով՝ խնդիրը մանրամասն մշակելու համար: Մասնաժողովը աչքի առաջ ունենալով տեղական հանգամանքները և պահանջը գալիս է այն եզրակացութեան, թէ անհրաժեշտ է հիմնարկել ընկերութեան ձեռնարկութիւններին կից փոքրիկ հիւանդանոց 15 մահճակալով, որտեղ բժիշկները իրանք պատրաստականութիւն են յայտնում մշտապէս հերթապահութիւն ունենալ ձրիարար և ընդունել հիւանդներ: Յարմար բնակարան չունենալու պատճառով վարչութիւնը սեպհական հիւանդանոց ունենալու միտքը առ այժմ թողնում է, որոշելով ընկերութեանը դիմող հիւանդներին ուղարկել բժիշկներին մօտ, իսկ ծանր հիւանդներին բժշկական օգնութիւն հասցնել ամերում. այդ նպատակի համար տրւում է ձրի բժշկելու ցանկութիւն յայտնող բժիշկներին տասնական ուսուրի կառքի փող, որ կարեոր դէպքում այցելեն ամերը՝ չքաւոր հիւանդներին բժշկելու համար:

Իսկ Աշխատանքի Տան աշխատողների և ճաշարանում ճաշողների համար յատկացրուած է նոյն Աշխատանքի Տանը երկու սենեակ, որպէս ժամանակաւոր հիւանդանոց—սկզբնական օգնութիւն հասցնելու համար:

Աշխատանքի Տունը իրապէս բացուեց 15-ին յուլիսի 1901 թուի: Աշխատանքի Տան գործերի անմիջական վերահսկողութեան համար վարչութիւնը կազմակերպեց մի առանձին յանձնաժողով, որի մէջ մտան վարչութեան նախագահ պ. Յարութիւնեան, վարչութեան անդամ տիկ. Ե. Մարգսեան և վարչութեան կողմից հրաւիրուած ընկերութեան անդամներից տիկիներ. Ե. Կրասիլնիկեան, Ե. Իւղբաշեան, Ա. Դուրեան, Մ. Յարութիւնեան, Ն. Սարումեան, Մ. Արեշեան, և պ.պ. Ա. Սեբերեակեան, Մ. Բոստոմեան և Հ. Տէր-Միքայէլեան. վերջին

երկուսը Աշխատանքի Տան բացելուց փոքր ինչ յետոյ դադարեցին գործերի մէջ մասնակցելուց: Բացի վերոյիշեալ անձերից Աշխատանքի Տան գործերի մէջ մօտ մասնակցութիւն ունէր և վարչութեան անդամ պ. Ա. Քալանթարը:

Աշխատանքի Տան անմիջական կառավարութեան և յանձնաժողովի որոշումները ի կատար ածելու համար Աշխատանքի Տան կառավարիչ նշանակուեց պ. Սարգսեան, իսկ կանանց բաժնում տեխնիքական մասի հսկողութիւնը յանձնուեց տ. Քալանթարեանին: 1901 թուի Յուլիսի 15-ից մինչև դեկտեմբերի 31-ը յանձնաժողովը ունեցել է 19 նիստ: Մանրամասն քննութեան առնելով բազմաթիւ առաջարկութիւններ զանազան տեսակ աշխատանքների մասին, յանձնաժողովը վճռեց սկզբում մտցնել հետեւեալ աշխատանքները. տղամարդկանց բաժնում. կեղտոտած պակլեա հաւաքելը, մաքրելը և քրքրելը, հիւանդութիւն. կանանց բաժնում—զանազան տեսակի կար, վերմակներ պատրաստելը. երեխաների բաժնում—արկղիկներ, տոպրակներ և այլ իրեղէններ պատրաստելը: 1901 թուի յունի 22-ին բացուեցին կանանց և երեխաների բաժանմունքները և սկսուեց բանուորների ընդունելութիւնը: Սկզբում գործի համար Աշխատանքի Տունը ղիմողների թիւը մեծ չէր, մի հանգամանք, որը բացատրում է ի միջի այլոց նրանով, որ Աշխատանքի Տունը նոր և անծանօթ հիմնարկութիւն է, ազնիւ աշխատանքի կարևորութեան գիտակցութիւնը բաւականաչափ զարգացած չէ այն անձանց մէջ, որոնց համար գլխաւորապէս նշանակուած է Աշխատանքի Տունը, և այդ պատճառով աղքատների մի մասը ազնիւ աշխատանքին գերադասում է ողորմութիւն խնդրելը:

Բայց չորհիւ թէ այն հանգամանքի, որ ոստիկանութիւնը սկսեց արգելիլ փողոցներում ողորմութիւն խնդրելը, և թէ նրան, որ գործարաններում և նաւթահանքներում բազմաթիւ մշակներ ձգնաժամի պատճառով զրկուեցին իրանց գործերից՝ բանուորների թիւը սկսեց ստուարանալ:

Աշխատանքի Տան մէջ ընդունւում էին երկու սեռի անձինք 7 տարեկանից մինչև 75—80, ընդունւում էին ոչ միայն աշխատելու ընդունակները, այլ և այս կամ այն ֆիզիկական արատ ունեցողները, որոնց նոյնպէս արւում էր աշխատանք իրանց ոյժերի և ընդունակութիւնների համեմատ: Աշխատանքի Տան բացելու օրից մինչև 1902 թուի յունուարի 1-ը եղել են աշխատողներ. կանանց բաժնում 121 հոգի, որոնք բանել են 1350 օր. տղամարդկանց բաժնում 60 հոգի, որոնք բանել են 916 օր. մանկանց բաժնում 169 հոգի, որոնք բանել են 2536 օր: Այսպիսով ընդամենը եղել են 356 հոգի, որոնք բանել են

4623 օրս Այդ թւում տղամարդիկ կաղմում են 18,5⁰/₀, կանայք 34⁰/₀, իսկ երեխաները 47,5⁰/₀:

Աշխատանքի Տունը մտնողների թւում առանձին ուշադրութեան արժանի են դեռահասները (ПОДРОСТКЪ): Դրանք իրանց անցողական հասակի շնորհիւ հնարաւորութիւն չունենալով աշակերտութեան մտնել կամ օրուայ աշխատանքով պարագել՝ ուրիշ բանուորների նման դատապարտուած են անգործ կեանք վարելու: Յանձնաժողովը, ընդունելով դրանց Աշխատանքի Տան մէջ, առանձին խումբ կազմեց, և դրանք հմուտ վարպետների ղեկավարութեամբ սովորում են կազմարարութիւն, հիւանդութիւն և չեմօզաններ շինելու արհեստը: Ըստ դասակարգի բանուորներին կարելի է բաժանել հետևեալ կերպով. գիւղացիները կազմում են 50⁰/₀, արհեստաւորները 18⁰/₀, այլ դասակարգեր 32⁰/₀. ընտանեկան դրութեան համեմատ, ամուսնացած կանայք 30,3⁰/₀, այրիներ 41,5⁰/₀, և աղջիկներ 28,2⁰/₀. Ըստ պարագմունքների՝ 1 երկաթագործ, 1 ձուլիչ, 1 ներկարար, 1 դերձակ, 1 խոհարար, 1 սպիտակ, 8 գիւղացիք, մնացածները առանց որոշ պարագմունքի:

Տղամարդկանց համար Աշխատանքի Տունը ժամանակաւոր ապաստարանի դեր է կատարում, որովհետև հէնց որ նրանց յաջողում է մի մշտական և աւելի ապահով գործ գտնել, նրանք թողնում են Աշխատանքի Տունը և հեռանում:

Պարագմունքները Աշխատանքի Տան մէջ սկսում են, ամառը առաւօտեան ժամի 6-ից և շարունակւում մինչև երեկոյեան ժամի 6-ը, իսկ ձմեռը ժամի 7-ից մինչև երեկոյեան 5-ը: Պարագմունքները ընդհատւում են 8-ից մինչև 8¹/₂ առաւօտեան թէյի համար և 12-ից մինչև 1¹/₂ ճաշի և հանգստանալու համար: Առաւօտեան թէյը հացի հետ Աշխատանքի Տան մէջ բանողներին բոլորին էլ տրւում է ձիւղաբար, իսկ ճաշը տալիս են Մարդասիրական Ընկերութեան ձրի ճաշարանից, որը գտնւում է Աշխատանքի Տան շինութեան մէջ, ըստ որում երեխաները ստանում են ճաշ ձրիաբար, իսկ մեծերը նոյեմբերի մէկից սկսած էժան գնով, վճարելով ճաշի համար 5 կոպէկ: Առաջին չորս ամիսները բոլոր աշխատողները ստանում էին ձրի ճաշ, որովհետև նրանց օրուայ վաստակը շատ քիչ էր:

Հաշուետարուայ ընթացքում Աշխատանքի Տան մէջ գործադրում էին հետևեալ պարագմունքները.

Կանանց բաժնում. 1) Պատրաստւում էին մեծ քանակութեամբ ամենայն տեսակի հագուստեղէն բանուոր դասի համար, ընդամենը 2831 կտոր. 2) ընդունւում էին սպիտակեղէնի պատուէրներ զանազան հիմնարկութիւններից, ինչպէս. 1. Նաւթ-

արգինաբերողների խորհրդի Բալխանիի հիւանդանոցից, 2. Միքայելեան հիւանդանոցից, 3. Երեխաների հոգատարութեան ընկերութիւնից (3135 կտոր): 3. ընդունուած էին պատուէրներ մասնաւոր անձերից (112 կտոր), ընդամենը պատրաստուած է 7078 կտոր զանազան հագուստեղէն և սպիտակեղէն: Ինչ վերաբերում է աշխատող կանանց վարձատրութեանը, այդ ամբողջ աշխատանքի համար նրանք ստացել են 535 ֆ. 12 կ. և ճաշեր, ինչպէս վերև յիշած էր: Միջին թուով զուտ օրավարձը կազմում է 36,3 կոպ., այն ինչ նա տոտանուած էր 10—50 կոպէկի մէջ:

Տղամարդկանց բաժնում պարագում էին պակեա լուսուով և մաքրելով. աշխատանքի համար վարձ տրուած է 386 ֆ. 90 կ.: Օրավարձը տատանուած էր 15—35 մէջ:

Երեխաների բաժնում պարագում էին պատրաստելով կարածնից արկղիկներ (коробки), թղթէ սոպրակներ և օղակների խանութների համար: Երեխաները պատրաստել են 39¹/₂ փութ սոպրակներ, 1142 կօրօրկաններ և 14 հազար օղակներ (ручки): Վարձատրութիւն տրուած է երեխաներին 338 ֆ. 50 կ. նրանց միջին օրավարձը հաւատար է 10 կ., իսկ սովորաբար տատանուած է 2 կ. և 30 կ. մէջ: Բոլոր բաժանմունքներում պատրաստուած աղբանքների մեծ մասը ժամանակի ընթացքում վաճառուել է:

Դեկտեմբերի երկրորդ կիսին մտցրած են նոր արհեստներ. կազմարարութիւն, չեմօդան շինելու արհեստը, հիւսնութիւն և ձկնորսական ուսկաններ գործելը. սկիզբ է զրուած և ձուլելու արհեստին:

Յանձնաժողովը ապրանքներ պատրաստելով՝ միևնոյն ժամանակը հող էր տանում և նրանց վաճառելու մասին: Այդ նըպատակով կազմակերպուած էր կիրակի օրերը վաճառուը Բազուում Սօլդատսկի բազարում, իսկ ուրբաթ օրերը Բալխանում: Դրանից զուրս միջոցներ էին ձեռնարկուած և Բազուից զուրս ապրանք տարածելու համար: Այսպէս, իբրև փորձ, պատրաստի շորեր և սպիտակեղէն ուղարկելու են Թիֆլիզ, Ջեվադի գաւառը պ. Մայիլեանի ձկնորսարանները և Ղուբայի գաւառը, որտեղ կան առևտրական-գործարանական ձեռնարկութիւններ, ուրեմն յայտնի թուով բանուորներ, Հանքերում և գործարաններում ապրանքների վաճառման փորձը հիմք է տալիս կարծելու, որ նրանք կարող են ծառայել շատ նպատակալարմար հրապարակներ բանուորների հագուստեղէն, սպիտակեղէն և տեղաշոր վաճառելու համար:

Ապրանքների յաջող վաճառմանը արգելք էր հանդիսա-

նում որոշ չափով այն հանգամանքը, որ Աշխատանքի Տունը և նրա գործերը դեռ ծանօթ չեն հասարակութեանը:

Աւստրալիայի Տան վրայ եղած ծախսերը.

Բնակարանի վարձ կէս տարուայ	800	ա.	
Գործիքներ, կահկարասիք, կարի մեքենաներ	575	»	55 կ.
Վարչական ծախք (ոռճ. կառավարչի, դռնապանին)	512	»	97 »
Լուսավորութիւն, վառելիքայտ և մանր նորոգութիւններ	232	»	15 »

Ծախսեր կարի բաժանմունքում.

Ձանազան տեսակ կտորների	1,667	ա.	61 կ.
Աստասի համար	287	»	67 »
Աշխատողների վարձատրութիւն	575	»	55 »
	<u>6,530</u>	ա.	83 կ.

Պակիւսների բաժանմունք.

Սօզա	56	ա.	98 կ.
Պօսաչ և պակիւս բերելու	53	»	—
Աշխատանքի վարձ	222	»	58 »
	<u>337</u>	ա.	56 կ.

Մանկանց բաժանմունքի ծախս.

Թուղթ և կարտօն	245	ա.	91 կ.
Աշխատողների վարձ	338	»	50 »
Ծախքեր չեմօդանի, հիւսնութեան և կազմարարական բաժանմունքներում	150	»	01 »
Առաւօտեան թէյ և հաց	57	»	31 »
	<u>5,890</u>	ա.	77 կ.

Աւստրալիայի տան մուտք.

Ստացուած է պատրաստի հագուստ վաճառելուց	358	ա.	52 կ.
» պակիւսայի	32	»	— »
» օղակների	25	»	08 »
» թղթէ տոպրակների	41	»	80 »
» կարտօնի արկղիկների	9	»	— »
» սպիտակեղէնի պատուէրը կատարելու համար	406	»	17 »
	<u>872</u>	ա.	57 կ.

Քանի որ Աշխատանքի Տունը նոր հիմնարկութիւն է, ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ չի կարելի նրա գործունէու-

Թիւնը խիստ քննադատութեան ենթարկելու Բայց և այնպէս, ի նկատի առնելով այն արդիւնքները, որոնց յաջողուել է հասնել այդ հիմնարկութեան կարծաւս դոյութեան ընթացում, կարելի է լիայոյս լինել, որ Աշխատանքի Տունը չնորհիւ վարիչների ետնդուն ջանքերի և հասարակութեան համակրութեան, քաղաքիս չքաւոր և անգործ դասակարգի համար կը հանդիսանայ մի բարերար հիմնարկութիւն թէ բարոյական-կրթական և թէ բուն նիւթական տեսակէտից:

Ի վերջոյ Վարչութիւնը իր պարտքն է համարում չնորհակալութիւն յայանել այն բոլոր անձանց, որոնք Վարչութեան հրաւէրով ստանձնել էին Մասնաժողովի անդամների պարտականութիւնները:

Ճ ա ո ա ր ա ն .

Արդիւնաբերական այնպիսի կենտրոնում, ինչպիսին ներկայանում է Բագուն, դէպի ուր ձգտում են գաւառներից հաղարաւոր անհող, անլիստակ մարդիկ, ամեն մէկը մտածում է օղնել մութացկանութեան դռան մօտեցող թշուառին, բարեկաւել նրա վիճակը:

Այս դրամական տաղնապին բարեգործական ընկերութիւնները աւելի ուժեղ են լարում իրանց ձիգերը, թոյլ չը տալու ծարայեղ աղքատանալուն և հասարակական ներկալ կազմի քայքայման:

Մարդասիրական Ընկերութիւնը իր համուտ քայլը ուղղեց աղքատին տաք կերակրով և հացով օգնելու կողմը:

Ընկերութիւնը անչեալ տարուանից բացել է ճաշարան, որ առաջ գտնուում էր եկեղեցապատկան Աղքատանոցին կից, իսկ այժմս Ընկերութեան Աշխատանքի Տան բնակարանում: Գաշարանում 1901 թուին բաժանուած է 54,318 ճաշ, միջին թուով օրական 151 ճաշ:

Գաշարանը ղեկավարում է կանանցից և օրիորդներից կազմուած մասնաժողովի աջակցութեամբ, յանձին տիկնանց՝ Թ. Կաճկաճեանի, Ս. Արտեմեանի Ե. Իւղըաշեանի, Մ. Նաբաթեանի, Եղ. Նաբաթեանի, Մ. Յարութիւնեանի, Օր. Ե. Բէկ-Յովսէփեանի, Աշ. Գրիգորեանի, Թ. Մամիկոնեանի, Մ. Սահակեանի, Նատ. Սարումեանի և Ա. Փուղինեանի: Մասնաժողովի նախագահ ընտրուած է տ. Թամար Կաճկաճեան, իսկ քարտուղար և գանձապահ տ. Սաթենիկ Արտեմեան: Վարչութեանս կողմից իբր ներկայացուցիչ անմիջական մասնակցել է պ. Անուշ. Քալանթարը:

Տարուայ սկզբից մասնաժողովը հերթապահութիւն նշա-

նակերով, իր վրայ առած պարտականութիւնը կատարել է բարխղձութեամբ:

Ճաշարանի վրայ մսխուել է այս 1901 թ. 4488 ո. 47 կ. որից 820 ո. 44 կ. ստացուած են թաթախման և հողահացերի համար—Ընկերութեան դանձարանից մսխուած է եկուոր և Աշխատանքի Տան 49,424 ճաշողների վրայ 3,668 ո. 03 կ. 1 ճաշը նստում է Ընկերութեանը 7,6 կոպ.—հաշուելով դրա մէջ բոլոր ծախքերը, ծառայողների ոոճիկը, վառելիքը, ջուրը և այլն:

Ճաշ ստելով հասկայվում է $\frac{1}{3}$ Ֆ. միս և 1 Ֆ. հաց, աւելացրած մնացած անհրաժեշտ համեմեները:

Ճաշարանից օգտուել են դործի անընդունակ, հիւանդ, յետին աղքատ և անպաշտօն մնացած մարդիկ, թէ մեծ, թէ փոքր, թէ կին և թէ սղամարդ:

Հասարակութեան զգայուն մասը համակրանքով վերաբերուելով Ընկերութեանս ձեռնարկութեանը, բերել է իր յօժարակրամ նուէրները՝ թէ փողով և թէ մթերքով:

Այս մթերքները զգալի կերպով աժանացնելով ճաշազինը, թեթեւութիւն են եղել Ընկերութեանս դանձարանի համար, առանց որի նօրմալ ճաշազին պիտի հաշուել 8,2 կ., որը ի նկատի է ամենում Ընկերութեանս նախահաշիւը կաղմելու ժամանակ:

Շնորհակալութեան արժանի են Բագուայ բոլոր հայ բժիշկները, իսկ առաւելագէտ րժ. բժ. Սարգսեան, Օհանեան, և Արամեան, որ չեն խնայել իրանց ջանքը և ժամանակը օգնութիւն հասնելու ճաշարանի աղքատ հիւանդներին:

Պ ր ա ղ ա ր ա ն .

Առ 1-ն յունուարի 1902 թ. մայր մասեանի մէջ նշանակուած է գրագարանի գլխը հետեւեալ կերպով.

Ընդամենը 8,756 անուն կամ 13,639 հատոր—22,537 ո. 08 կ., որից՝ Հայերէն գրքեր—2,454 հ.— 2,826 ո. 41 կ.
 Ռուսերէն » —7,425 հ.—12,375 » 81 »
 Օտար լեզ. » — 49 հ.— 104 » 14 »

Իսկ ամսագիրներ և շաբաթաթերթեր՝

Հայերէն 378 հ.— 1,725 ո. 22 կ.
 Ռուսերէն 3,204 հ.— 5,346 » 70 »
 Օտար լեզ. 129 հ.— 158 » 80 »

13,639 հ. 22,537 ո. 08 կ.

Գրադարանի վիճակագրությունը.

Հաշուետուլթեան տարեշրջանում գրագարանը ունեցել է, թացի նախորդ տարիների բաժանորդներին, ընդամենը 1,013 նոր բաժանորդ, որոնցից տղամարդ 764.

կին . . . 249.

Իսկ ըստ ազգութեան՝ Ռուս . . . 396.

Հայ . . . 368.

Այլազգի . . . 249.

1901 թ. ընթացքում գրագարանից բաց է թողնուած ընդամենը 26,158 գիրք, որից 21,896 ուսերէն և 2,262 հայերէն:

Ռ ու ս ա գ բ ա ժ ն ի ց .

I. Աստուածաբանական	. . .	38
II. Փիլիսոփայական	. . .	457
III. Տնտեսական և այլն	. . .	193
IV. Պատմ. աշխարհագր.	. . .	816
V. Բնագիտական	. . .	304
VI. Բեկտորիստիկա	. . .	17,938
VII. Ամսագիրներ	. . .	2,074
VIII. Կովկասագիտութիւն	. . .	41
IX. Տեղեկագիր	. . .	2

Հ ա յ ո ց բ ա ժ ն ի ց .

Ա. Աստուածաբանական	. . .	7
Բ. Փիլիսոփայական	. . .	31
Գ. Պատմական աշխարհ.	. . .	184
Դ. Տնտեսական	. . .	18
Ե. Բնագիտական	. . .	55
Զ. Գեղեցիկ դպրութիւն	. . .	1,863
Է. Ամսագիրներ	. . .	103
Ը. Տեղեկագիր	. . .	1